

ENGELLİ BİREYLERİN ADALETE EŞİT ERİŞİLEBİLİRLİK KONUSUNUN İNCELENMESİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ*

Abdurrahman MENGİ¹

Öz

Uluslararası hukuk belgelerinde ve ulusal yasalarda bireylerin birçok hakkı gibi eşit koşullarda adalete erişim hakkı da güvence altına alınmıştır. Böylece bireyler temel hakları ile ilgili herhangi bir olumsuzluk yaşadıklarında yasal olarak belirlenen temel hakları devreye girmekte ve adalet kurumlarına erişimleri zorunlu hale gelmektedir. Engellilik, herhangi bir nedenle bireylerde fiziksel, ruhsal, zihinsel olarak bir yetersizliğin meydana gelmesi ve yetersizlikten etkilenen bireyin, yaşamının birçok alanında engellere maruz kalması olarak tanımlanabilir. Engellilik durumu bireyin, sağlık, eğitim ve adalet gibi kurumlarındaki temel haklarına yönelik hizmetlere eşit erişimini sınırlı kılmaktadır. Engelli bireylerin adalete erişimi sınırlı olduğu için engellilerin adalete erişim konusunda yaşadığı sorunların tespiti oldukça önemlidir. Türkiye’de engellilerin adalete eşit erişimi konusunda yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı, bedensel, görme ve işitme engelli bireylerin Van Adalet Sarayına eşit erişim durumlarının incelenmesi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu Van ilinin Tuşba, İpekyolu ve Edremit ilçelerinde yaşayan ve 2018 yılı içinde adalete erişim ihtiyacı doğan toplamda 15 engelli bireyden oluşmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla katılımcılarla yüz yüze görüşme sonucu ve dört aylık süreçte elde edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler betimsel analize tabi tutularak sunulmuştur. Engelli bireylerin Van Adalet Sarayına eşit erişim konusunda dış mekânda güçlükler ile karşılaştıklarına, iç mekânda yeterli danışmanlık hizmeti almadıklarına, adalete eşit erişim konusunda ayrımcılığa maruz kaldıklarına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Böylece, engelli bireylerin adalete eşit erişim haklarına erişebilirlik bağlamında yararlanamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, ileri araştırmalar için engelli bireylerin adalete erişimi konusunda Türkiye geneli yeni araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, Eşit Erişim, Engelli Bireyler, Adalete Eşit Erişim Hakkı, Ayrımcılık.

Bu makale; Eşit Haklar için İzleme Derneği (ESHİD) ve Van İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği (VIED) ortaklığında yürütülen; Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından finanse edilen “Ayrımcılıkla Mücadelede Engellilerin Adalete Eşit Erişimlerinin Desteklenmesi Projesi” kapsamında 15-16 Aralık 2018 tarihlerinde İstanbul’da Engellilerin Adalete Erişimi temalı Uluslararası Engelli Hakları Konferansında sunulan sözlü bildirden üretilmiştir.

¹Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, E-Posta: abdurrahman-mengi@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5903-254X

MENGİ, A. (2020). Engelli Bireylerin Adalete Eşit Erişilebilirlik Konusunun İncelenmesi: Van İli Örneği. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, “Erişilebilirlik” Özel Sayısı Cilt 2, 249-284. DOI: 10.21560/spcd.vi.818505

AN INVESTIGATION OF EQUAL ACCESSIBILITY TO JUSTICE FOR INDIVIDUALS WITH DISABILITIES: THE CASE OF VAN PROVINCE

Abstract

In international legal documents and national laws, the right of individuals to access justice in equal conditions, as well as many rights, are guaranteed. Thus, when individuals experience any negativity regarding their fundamental rights, legally determined fundamental rights come into play and their access to justice institutions becomes mandatory. Disability can be defined as the occurrence of a physical, mental and mental disability in individuals for any reason and the exposure of the individual affected by the disability to obstacles in many areas of her life. Disability restricts the individual's equal access to services for his / her fundamental rights in institutions such as health, education and justice. Since disabled people have limited access to justice, it is very important to identify the problems faced by disabled people in access to justice. No research conducted on equal access to justice for persons with disabilities in Turkey is almost negligible. Therefore, the purpose of this study was determined to examine the equal access status of physically, visually and hearing disabled individuals to the Van Court of Justice. The study group of the study consists of 15 disabled individuals living in Tusba, İpekyolu and Edremit districts of Van and were born in 2018 in need of access to justice. The data were obtained as a result of face-to-face interviews with the participants through semi-structured interviews over a four-month period. The data obtained from the participants were presented by descriptive analysis. It was found that the disabled individuals faced difficulties in equal access to the Van Court of Justice outdoors, did not receive adequate consultancy services indoors, and were exposed to discrimination regarding equal access to justice. Thus, it has been concluded that persons with disabilities cannot benefit from equal access to justice rights in terms of accessibility. Thus, in general the access to justice of persons with disabilities in Turkey for further research are suggested to new research.

Keywords: *Accessibility, Equal Access, Disabled Individuals, Equal Access to Justice, Discrimination.*

GİRİŞ

Engellilikle ilgili alan yazında çok farklı tanım yapıldığı için engelliliğin geçerli bir tanımını yapmak bir hayli güçtür. Engellilik kavramı; işitme, görme, yürüme gibi kabiliyetleri sınırlı olan bireyi çağrıştırmaktadır. Bireyin bu kabiliyetini sınırlı kılan nedenler ise, doğum öncesi, doğum esnasında ve doğum sonrasında yaşanan nedenler olarak sıralanmaktadır. Genel bir ifadeyle engellilik; herhangi bir nedenle fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeylerde kayıplar olan; diğer bireyler ile birlikte toplumsal alanlara, iç ve dış mekânlara eşit koşullarda tam ve etkin katılımı kısıtlanan; bilgiye ve komu hizmetlerine erişebilirliği kısıtlanan; genel itibariyle sistemlerle bireylerin uyumsuzluğuna yol açan; toplumsal algı, tutum, bakış açılarının olumsuz olduğu bir sosyo-kültürel ağla çevrelenen; yaşam süreçleri boyunca danışmanlık ve destek hizmetlerine muhtaç bırakılan bireyleri ifade etmektedir (Mengi, 2019).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization [WHO], 2011) verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %15'i engellidir. Türkiye Özürlüler Araştırması'nın [TÖA] 2002 verilerine göre ise Türkiye nüfusunun %12.29'u engellidir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2002). Dolayısıyla dünya genelinde bir milyardan fazla insan engelli olduğu tahmin edilmektedir. Bu engelli bireylerin yaklaşık 200 milyonu büyük zorluklar içinde yaşam mücadelesini vermektedirler. Ayrıca, önümüzdeki yıllarda engelli nüfusun artacağı tahmin edilmektedir. Çünkü dünya nüfusundeki yaşlanma oranının artması, yaşlı nüfusun engelli hale gelme riskinin daha yüksek olması ile birlikte diyabet, kalp ve damar hastalıkları, kanser ve akıl sağlığı bozuklukları gibi kronik sağlık sorunlarındaki artışın olması engelli nüfusun artmasını hızlandırmaktadır. Bu husus da engellilik olgusu ve engelli bireylerin yaşam mücadelesini oldukça kaygı verici bir şekilde sokmaktadır. Günümüzde engelli bireylerin eğitim, sağlık, istihdam, ulaşım, adalete erişim ve bilgi edinmeye yönelik hizmetlere erişim koşulları iyi değildir (Çağlar, 2012; Miles & Singal, 2008). Kamu hizmetlerine gerektiği kadar yararlanamayan engelli bireylerin toplumdaki diğerlerine kıyasla daha düşük sosyo-ekonomik ve sosyo-kültüre sahip olması da kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla engellilere yönelik sıkı sosyal politikalar uygulanmasa yakın gelecekte bu olumsuz durumun düzeleceği pek imkân dâhilinde gözükmemektedir.

Engellilik konusu günümüzde bir insan hakları meselesi olarak kabul edilmektedir. Engellilerin insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ile insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek amacıyla 2006 yılında Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS) Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kabul edilmiştir. EHİS'in (2006) amacı, *“tüm engelli insanların temel özgürlüklerden ve bütün insan haklarından tam ve eşit bir şekilde faydalanmasını teşvik etmek, sağlamak, korumak ve insan olmaktan ileri gelen haysiyetlerine yönelik saygıyı arttırmaktır”*. Bu amaçla, dünya çapında engelliliğe yönelik anlayışın dönüştürülmesi ve engellilere yönelik olumsuz tutum, davranış ve hizmetlerde büyük bir değişimin sağlanması hedeflenmektedir.

EHİS 2007 tarihinde imzaya açılmıştır. Türkiye ise aynı yıl sözleşmeyi imzalamıştır. 2009 yılında Sözleşmenin onay süreci tamamlanmasıyla Türkiye sözleşmeye taraf olan devlet olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. Maddesi, ulusal ve uluslararası kanunların farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklar durumunda milletlerarası antlaşma hükümlerinin esas alınması öngörülmektedir. Bu nedenle EHİS Sözleşmesi usule uygun olarak onaylanmış olması nedeniyle iç hukukumuzda üst bir çerçeve niteliği taşımaktadır. Bu anlamda EHİS Türkiye'de yapılan düzenlemelere dayanak teşkil ettiği gibi Türkiye'deki mahkemeleri için de doğrudan atıfta bulunulur mahiyet taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye için EHİS Sözleşmesi engelli bireylere yönelik yapılacak tüm hizmetlere dayanak teşkil etmektedir. EHİS Sözleşmesi, engelli bireylere yönelik yapılacak hizmetler konusunda insan hakları bakış açısını güçlendirmeyi sağlayan bir sözleşmedir. Bu sözleşme ile engellilerin eğitim, sağlık, istihdam, adalete erişim gibi toplumsal yaşamın her alanında ayrımcılığa uğramadan diğer bireylerle eşit şekilde katılmalarının önü yasal olarak açılmıştır. Ayrıca bu sözleşme, engelli bireylerin karar mekanizmalarında söz sahibi olabilmelerini sağlayan, engellilik alanındaki politikalara ve hizmetlere yön veren referans bir belge niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla erişilebilirlik kavramını bağımsız bir hükümlerle düzenleyen ilk ve en yakın tarihli sözleşme EHİS'dir. Sözleşme'nin erişilebilirlik kavramına ilişkin özel hükmünde engellilerin kamusal alanda verilen her türlü hizmetten yararlanabilmeleri için devletlerin alacakları gerekli tedbirler sıralanmış, engellilerin bina ve kurumlar ile bilgiye rahatça erişebilmelerinin sağlanması

ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir (EHİS, m. 9). EHİS'in 9. Maddesinde erişilebilirlik ile ilgili geniş bir çerçeve çizilmiş ve taraf devletlere belli sorumluluklar yüklemiştir. Madde 9'un Birinci fıkrasında: *"taraf devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır. Erişim önündeki engellerin tespitini ve ortadan kaldırılmasını da içeren bu tedbirler diğerlerinin yanında, aşağıda belirtilenlere de uygulanır: (a) Binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dâhil diğer kapalı ve açık tesisler; (b) Elektronik hizmetler ve acil hizmetler de dâhil olmak üzere bilgi ve iletişim araçları ile diğer hizmetler. İkinci fıkrasında ise; taraf devletler aşağıdakileri gerçekleştirmek için de uygun tedbirleri alacaklardır: (a) Kamuya açık veya kamu hizmetine sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve rehber ilkelerin geliştirilmesi, duyurulması ve bunlara ilişkin uygulamaların izlenmesi; (b) Kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin engellilerin ulaşılabilirliğini her açıdan dikkate almalarının sağlanması; (c) İlgili kişilerin engellilerin karşılaştığı ulaşılabilirlik sorunlarıyla ilgili olarak eğitilmesi; (d) Kamuya açık binalar ve diğer tesislerde Braille alfabesi ve anlaşılması kolay nitelik taşıyan işaretlemelerin sağlanması; (e) Kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dâhil çeşitli canlı yardımların ve araçların sağlanması; (f) Engellilerin bilgiye erişimini sağlamak için onlara uygun yollarla yardım ve destek sunulmasının teşvik edilmesi; (g) Engellilerin İnternet dâhil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişiminin teşvik edilmesi; (h) Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım çalışmalarının ilk aşamadan başlayarak teşvik edilmesi ve böylece bu teknoloji ve sistemlere engelliler tarafından asgari maliyetle erişilebilmesinin sağlanması gibi yükümlükler yer almaktadır.*

2010-2020 Avrupa Birliği (AB) Avrupa Engellilik Stratejisi'nde (AES, 2010) engellerin ortadan kaldırılması amacıyla faaliyete geçilmesi gereken başlıca sekiz (8) alan tespit edilmiştir. Bunlar; erişilebilirlik, katılım, eşitlik, istihdam, eğitim ve öğretim, sosyal koruma, sağlık ve dış eylemdir. Bazı kaynaklarda

da “ulaşılabilirlik, eğitim, istihdam, gelir sağlama ve sosyal güvence, aile yaşamı ve kişisel entegrasyon, kültür, eğlence-spor ve din” (Aysoy, 2004: 48; Tiyek, Eryiğit ve Baş, 2016:229) gibi temel alanlara dikkat çekilmiştir. AES’de (2010) erişilebilirlik, topluma ve ekonomiye katılımın ön şartı olarak kabul edilmekte ve bu alandaki düzenlemelerin ve araç gereçlerin geliştirilmesi teşvik edilmektedir. Ayrıca, engellilerin yaşamın tüm alanlarındaki hak ve hizmetlere ulaşabilme ve bunlardan yararlanabilmesi için de kullanılmaktadır (Yılmaz, 2012: 106). Dolayısıyla erişebilirlik kavramı; engellilerin toplumsal yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılımına; mekânda erişime, ulaşma, kamu hizmetlerine, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerine eşit koşullarda erişime vurgu yapmaktadır (Öz, 2013: 75). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2016 yılında yeniden düzenlenen “Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği” kamu kurumlarında mekânda erişebilirlikle ilgili standartları ortaya koyarak evrensel erişime imkân tanımıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2013 yılından başlatılan, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı işbirliğinde yürütülen, “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Uygulanma ve İzlenme Kapasitesinin Desteklenmesi Projesi”nin 2016 yılında EHİS Kapsamında Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri adlı bir sonuç raporu kitapçığı yayınlamıştır. Bu projede EHİS’de yer alan hak alanları temel alınarak belirlenen sömürü, şiddet ve istismardan masun olma, eğitim, sağlık, istihdam, siyasal ve kamusal yaşama katılım, kültür ve turizm faaliyetlerine katılım ile spor faaliyetlerine katılım hakkı alanlarında çalışma grupları oluşturularak taslak göstergeler hazırlanmıştır.

Engellilik ile erişebilirlik veya adalete eşit erişim kavramları bir biriyle yakından ilişkilidir. Erişilebilirlik; engelli bireylerin yaşamın tüm alanlarına bağımsız olarak tam ve etkin katılımlarını sağlamak üzere fiziki çevreye, ulaşma, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerine diğer bireylerle eşit koşullarda erişimini ifade eder (ASP EHUG, 2016). İnsan yapımı ve doğal fiziksel çevre başta olmak üzere, ekonomik, sosyal-kültürel çevreye ulaşabilme, bu çevrelerde verilen hizmetlerden yararlanma veya katkıda bulunma olanaklarına sahip olmayı ifade eden erişebilirlik, her türlü hakkın kullanımında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli

bireylerin eğitim, sağlık, istihdam, adalete erişim gibi en temel hizmetlerden faydalanması, bir işte çalışması ve günlük yaşamın her alanında var olabilmesi için tüm yaşam alanlarına erişebilmeleri gerekir. Türkiye’de erişilebilirlikle ilgili ilk yasal düzenleme 1997 yılında yapılmış olsa da (Özgül, 2014) tüm yaşam alanlarının engelliler için erişilebilir hale getirilmesiyle ilgili zorunluluğun 2005 yılında çıkarılan Engelliler Hakkında Kanun’la (2005) olduğu söylenebilir. Ancak erişilebilirlikle ilgili düzenlemelerin hayata geçirilmesi kolay olmamış, kanunda belirtilen erişilebilirlik standartlarının sağlanması için sürekli süre uzatımı yapılmış ve süre uzatımları 2013 yılına kadar devam etmiştir. 2013 yılında çıkarılan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği (EİDY) ile artık tüm yaşam alanlarının engelliler için erişilebilir olması zorunlu tutulmuştur. EİDY gereğince kurulan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarının (EİDK) uygun görmesi halinde süre uzatımının en fazla 2015 tarihine kadar olabileceği hüküm altına alınmıştır. Ancak Türkiye’deki kurumların erişilebilirlik standartlarına uygun dönüşümü şu ana kadar beklentileri karşılayamamıştır. Türkiye’de erişilebilirliğin sadece tekerlekli sandalyeli bireyler için yapılan rampa ve görme engelliler için belli zeminlere döşenen hissedilebilir yüzeyden ibaret olduğunu düşünen çok sayıda kurum, kuruluş ve birey vardır. Yine de son yıllarda Türkiye’de engellilere yönelik farkındalığın az da olsa giderek arttığı söylenebilir.

EHİS’in 5. Maddesinde ayrımcılık yapılmaması ve eşitlik ile ilgilidir. Bu madde şu bentlerden oluşmaktadır: “1. Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder. 2. Taraf Devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır. 3. Taraf Devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar. 4. Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez”

Avrupa Birliği (AB) Temel Haklar Şartı’na göre; engelli kişilerin, bağımsızlıklarını, toplumsal ve mesleki yaşamla bütünleşmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını sağlamaya yönelik önlemler alınmalı ve

hiç kimse engelden dolayı ayrımcılığa maruz kalmamalıdır (AB Türkiye Delegasyonu, 2018). AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'ya (TFEU) göre de AB, politika ve aktivitelerini belirleme ve uygulama aşamalarında engelliliğe bağlı ayrımcılıkla mücadele etmelidir (AB Genel Sekreterliği, 2011).

Uluslararası hukuk belgelerinde ve ulusal yasalarda bireylerin birçok hakkı gibi eşit koşullarda adalete erişim hakkı da güvence altına alınmıştır. Böylece bireyler temel hakları ile ilgili herhangi bir olumsuzluk yaşadıklarında yasal olarak belirlenen temel hakları devreye girmekte ve adalet kurumlarına erişimi zorunlu hale gelmektedir. Adalete erişim hakkı, ikinci dünya savaşından sonra insan haklarının önem kazanması ve adil yargılanma hakkının tanımlanması çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Özellikle insan hakları örgütlerinin verdiği mücadeleler sonucu çeşitli ulusal ve uluslararası sözleşmelerde adalete erişim hakkı güvence altına alınmıştır. EHİS'in (2006) 13. Maddesi adalete erişimle ilgilidir. Bu maddenin birinci fıkrası; *“taraf devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamalıdır. Bunun için usule ve yaşa uygun düzenlemeler yapılmalı ve soruşturma ve diğer hazırlık aşamaları ve tanıklık dâhil tüm hukuki işlemlere doğrudan ve dolaylı katılımları kolaylaştırılmalı”* şeklindedir. İkinci fıkrası ise; *“taraf devletler engellilerin adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamak için polis ve cezaevi personeli dâhil adalet sistemi çalışanlarının gerekli eğitimi almalarını sağlamalı”* şeklindedir. Bu madde ile engellilerin diğer bireylerle eşit olarak adalete erişiminin sağlanması için uygun düzenlemelerin yapılması ve adalet sistemi içinde çalışanların engellilere yönelik farkındalık eğitimlerinden geçirilmesi hususu yasal bir zemine oturtulmuştur. Bu maddeye binaen ülkemizde Adalet Bakanlığı 2010-2014 dönemi için bir stratejik plan hazırlamıştır. Bu stratejik planda adalete erişim, *“toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaç duydukları adalete kolaylıkla ulaşabilmesi ve haklarını etkili bir şekilde arayabilmesi için devletin gerekli tüm imkânları sağlaması ve bu imkânların varlığını etkin bir şekilde tanıtması”* olarak tanımlanmaktadır. (Adalet Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı, 2010:124). Bu bağlamda *“mahkemelerdeki uyuşmazlıkların makul sürede çözülmesi, tarafların yaptığı yargılama masraflarının kabul edilebilir düzeyde olması, basit uyuşmazlıkların yargı önüne getirilmeden etkin bir şekilde çözülmesi, yargılama usullerinin basitleştirilmesi, adli yardımın etkinleştirilmesi”* gibi meseleler, adalete erişim kapsamına değerlendirilmektedir (Kalem Berk, 2011: 11).

Türkiye'nin yargı sisteminin zayıf yönlerinden birini oluşturan adalete erişim olanakları bakımından adalete erişim başlığı altında ele alınan konular şunlardır: “a) Adli yardımın etkinleştirilmesi, b) Adli süreçlere ilişkin bilgiye erişimin kolaylaştırılması, c) Mahkemelerdeki tercüme hizmetlerinin geliştirilmesi, d) Elektronik ortamda dava açma çalışmalarının tamamlanması” (Adalet Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı, 2010: 126-129) olarak sıralanmıştır. Engellilerin adalete eşit erişim hakkı söz konusu olduğunda, devletlerin engelsiz erişimle ilgili sorumluluğunu yerine getirmesi oldukça önem arz etmektedir. Örneğin, engelli bir bireyin, adalete eşit erişim hakkını kullanabilmesi için engelli bireyin evinden çıkarak adliye binasına, bina içinde duruşma salonuna, duruşma salonunda da kendini daha rahat savunmaya ilişkin hizmetlere erişime yönelik tüm tedbirlerin devlet tarafından kamu hizmeti kapsamında sunulması gerekmektedir. Özellikle toplumsal ve kamusal yaşam alanları engelli bireylerin erişim durumları düşünülmeden hizmetler sunulduğu için diğerleri açısından engel teşkil etmeyen ulaşım ve mekânsal alanlardaki erişim hizmetleri, engellilerin adalete eşit erişim haklarını kullanmalarını önleyen birer bariyer niteliğini taşımaktadır.

Her engelli bireyin bir toplumsal çevresi var ancak engelli bireyler genelde toplumsal çevrelerinde benzer olumsuz toplumsal bakış ve tutumlara maruz kalmaktadırlar. Burcu'nun toplumun engellilere ilişkin; “acınan, dışlanan, alay edilen veya ikinci sınıf görülen ve güvenilmeyen şeklindeki” (Burcu, 2007:203) bakış açısını ortaya koyan tespiti ile Wolfe'nın, engellilere yönelik acıma, kalıp yargı, cehalet ve merak hislerine vurgu yapan toplumsal tutuma (Wolfe 1996 akt., Yalçın, 2004:112) ilişkin tespitleri günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Çünkü engelliler genelde toplumsal çevrelerinde eşit hak ve hizmetlere sahip bireyler olarak görülmemektedir. Çoğu zaman sağlık, eğitim, istihdam ve adalete erişim gibi temel haklarından yeterince yararlanamamaktadırlar. Dolayısıyla toplum, engellileri toplumsal yaşam içine almayı ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktan ziyade daha çok engellileri sistem dışına itmeye dönük bakış açısına ve tutumlara sahiptir. Bu da toplumsal bütünleştirmeyi riske sokmaktadır (Çopuroğlu ve Mengi, 2014). Engellilerin toplumdan uzaklaştırılmaları veya izole edilmeleri, Engelli Hakları Sözleşmesindeki eşitlik olgusuyla ve onların da insan hakları olarak aynı haklara sahip oldukları vurgusuyla (Akşit, Kuşku, Oktay ve Şaylıgil, 2018) çelişmektedir.

Günümüzde engellilerin adalete erişim hakkı, sadece usul ve teknik hukuk kurallarının düzgün uygulanmasını değil aynı zamanda onun sosyolojik evrenle beraber değerlendirilmesini zorunlu kılan bir hak mücadelesine dönüşmüştür. Keza adalete erişim hakkıyla engelli bir bireyin, adliye binasına veya duruşma salonuna rahat erişebilirliği yani adalet saraylarının iç ve dış mekânlarının erişebilirliği, gerekli danışmanlık hizmetlerin alınması, hizmet önceliği, ihtiyaç duyduğu tercüman ve müdafî hizmetlerinin alınması, duruşma salonlarının ihtiyacına uygun donatılması gibi çok boyutlu bir kapsamda kullanılmaktadır. Ayrıca adalete erişim hakkıyla anlatılmak istenen engelli bireyin adalet sarayına gidebilecek, dava açabilecek, dava harcını verebilecek maddi manevi imkânının olup olmadığını da kapsamaktadır. Dolayısıyla engellilerin adalete erişim hakkı, bu sorunların çözümüne yönelik olarak da karşımıza çıkan bir haktır.

Türkiye’de engelli bireylerin kamu kurumlarının iç ve dış mekânlarına erişimi kısıtlanmış, engelli bireylerin topluma, sosyal çevreleri ile iletişim ve etkileşimleri engellenmiş (Mengi, 2019) ve engelli bireyleri adalete erişimi sınırlı olduğu için engellilerin bu alanlarda yaşadığı sorunların tespiti oldukça önemlidir. Özellikle engellilerin adalete eşit erişimi konusunda yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Diğer bir ifadeyle engelli bireylerin adalet hizmetlerine eşit erişimi olgusu Türkiye’de yeterince sorgulanmamıştır. Engelli bireylerin adalet hizmetlerine erişim konusunda karşılaşılan sorunların tespiti ile karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm yollarının araştırılması mevzuu oldukça önemli ve öncelikli bir konudur. Toplumsal yapı ve sosyal bünyede meydana gelecek sorunlar ancak sosyal bilim araştırmaları ve sosyolojik araştırmalar ile fark edilebilir (Mengi, 2014). Türkiye’de engellilerin adalete eşit erişimi konusunda yeterince sosyolojik sondajlamaların yapılmaması ise engellilerin adalete erişime ilişkin sorunların daha derinden yaşamasına yol açmaktadır. Engelli bireylerin toplumsal yaşam alanlarında ve kamu hizmetleri alımında görünümleri azaltan önemli bir etken de engelli bireylerin derinden yaşadıkları sorunların pek bilinmemesiyle alakalıdır. Engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar genelde kendileri, sınırlı arkadaş çevreleri ve aileleri dışında kimse bilmemektedir. Öyleki engelli bireylerin yaşadıkları bu sorunlar çoğu zaman kendi iç dünyalarında çok gizli yaralara yol açmaktadır. Engelli bireylerin yaşamlarının her alanında karşılaştıkları sorunların gün

yüzüne çıkartılması ise temelde sosyologların akademik sorumluluğundadır. Engelliler sosyal yaşamlarının her alanında olduğu gibi adalet hizmetlerine eşit erişim konusunda da kaderlerine terk edilemez. Dolayısıyla adalet hizmetlerine eşit erişimi konusunda engelli bireylerin sosyolojik evrendeki mevcut görünümünün ortaya çıkartılması sosyolojik araştırmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu araştırma da bu tür bir gerekçeyle yapılmıştır. Araştırmanın amacı, Van merkezde yaşayan engelli bireylerin Van Adalet Sarayına eşit erişim durumlarının ne olduğunu ortaya çıkarma amacı güdülmüştür. Bu amaç doğrultusunda şu araştırma sorularından hareketle araştırma yapılmıştır:

1. Van Adalet Sarayının engelliler için mekânsal erişebilirlik durumu nasıldır?
  - a- Van Adalet Sarayında engellilere yönelik hizmette erişebilirlik durumu nedir?
  - b- Van'daki engelliler adalete erişim sürecinde ne tür sorunlar yaşamaktadırlar?
  - c. Van Barosunun engelli bireylere yönelik ne tür faaliyetleri vardır?
2. Engellilerin adalete erişimine ilişkin yasal hükümler nelerdir?

YÖNTEM

İnsanı ve sosyal olguları anlamaya yönelik yapılan araştırmaların derinlikli bilgiye ihtiyaç duyması durumunda araştırmacıların kullandığı yöntem nitel araştırma yöntemidir. Nitel araştırma yöntemi temelde, somut bilginin tümevarımcı bir yöntemle işlenmesi ve soyutlaştırılması çabası olarak tanımlanır (Baltacı, 2017, s.9). Bu araştırma da nitel araştırma desenlerinden olan olgubilim (fenomenoloji) desenden yararlanılarak yapılmıştır. Araştırma nitel veri toplama teknikleri ve nitel veri analiz mantığına uygun yapılmıştır. Nitel araştırma, sosyal hayatın akışı içindeki olgulara odaklanır ve bunları ilk elden incelemektedir (Maxwell, 1992). Olgubilim deseninde, bir konu hakkında katılımcıların derinlemesine deneyimlerini ve düşüncelerini belirleyerek yaşantıları ve bu yaşantılara yüklenen anlamları ortaya çıkarmak hedeflenmektedir (Yıldırım ve Şimsek, 2005). “Örneğin bir *olgubilim araştırmacısının amacı, incelediği sosyal sürecin/olgunun “ne olduğu”, “nasıl*

olduğu”, “ne anlama geldiği” ve “deneyimleyenler tarafından hangi ortak anlamlarla temsil edildiğini” anlamaya çalışmaktır” (Çelik, Başer Baykal ve Kılıç Memur, 2020, s.383).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Van il merkezi Tuşba, İpekyolu ve Edremit merkez ilçelerinde yaşayan ve 2018 yılı içinde adalete erişim ihtiyacı doğan toplamda 15 engelli bireyden oluşmaktadır. Engelli Sivil Toplum Kuruluşları yoluyla katılımcılara ulaşılmıştır. Katılımcıların 5’i bedensel/ortopedik, 5’i görme ve 5’i ise işitme engellidir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişkenler		N	%
Yaş	30-40	6	40,1
	41-50	8	53,3
	51 ve Üstü	1	6,6
Cinsiyet	Erkek	11	73,4
	Kadın	4	26,6
Eğitim Durumu	İlkokul	-	-
	Ortaokul	-	-
	Lise	10	67
	Ön Lisans	5	33
	Lisans	-	-
Gelir Durumu	Düşük	12	80
	Orta	3	20
	Yüksek	-	-
Engel Durumu	Bedensel	5	33,3
	Görme	5	33,3
	İşitme	5	33,3

Tablo 1’e bakıldığında katılımcıların yarısından fazlası (%53,3’ü) 40 ile 50 yaş aralığındadır. Diğer katılımcıların büyük çoğunluğu ise (%40,1’i) 30 ile 40 yaş aralığındadır. Yine katılımcıların büyük çoğunluğu (%73,4’ü) erkektir.

Katılımcıların %67'si lise eğitimini almıştır. Katılımcıların %80'i gelir durumu düşüktür. Katılımcılar %33,3'lük oranla bedensel (5), görme (5) ve işitme (5) engel durumuna sahiptirler.

Verilerin Toplama Süreci ve Araçları

Araştırma verilerinin toplanması için nitel veri toplama araçlarından yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama süreci Temmuz 2018'de başlayıp Ekim 2018'de tamamlanmıştır. Böylece araştırma verileri 4 aylık süreçte alana yönelik gözlem notları, fotoğraflar ve katılımcılar ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Araştırmanın kuramsal çerçevesi için konuya ilişkin literatür taraması yapılarak erişilebilirlik, adalete erişim ve eşit haklarla ilgili gerekli teorik bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca alandaki araştırma verileri iki aşamada elde edilmiştir. Birincisi aşamada, araştırmacının Van Adalet Sarayının dış ve iç mekânlarına yönelik yaptığı gözlem ve gözlem notları ile bu mekânlara ilişkin çektiği fotoğraflar sonucunda araştırma verilerine ulaşılmıştır. Mekânda erişilebilirlikle ilgili veriler; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği dikkate alınarak uygun olup olmadığına karar verilerek toplanmıştır. İkinci aşamada ise, bedensel, görme ve işitme engelli bireylerden 15 katılımcı ile yapılan görüşmeler sonucunda araştırma verilerine ulaşılmıştır. Araştırmada veri toplama araçları olarak, fotoğraf makinesi, ses kayıt cihazı, görüşme notları için kalem ve defter gibi veri toplama araçları kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcılardan elde edilen ses kayıtları öncelikle bilgisayar ortamından Word yazısı olarak yazılmıştır. Deşifre süreci tamamlanan veriler araştırma sorularına bağlı betimsel analize tabi tutularak sunulmuştur. Araştırma verilerin analizinde kullanılan tekniklerden biri de betimsel analiz biçimidir. Betimsel analiz, derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.89). Araştırma verileri temelde iki kategori ve ilk kategoriye ilişkin üç alt kategoride analiz edilmiştir. Birinci kategoriye ilişkin araştırma verileri ilk araştırma sorusu olan “*Van Adalet Sarayının engelliler için mekânsal erişilebilirlik durumu nasıldır? a- Van Adalet Sarayında engellilere yönelik hizmette erişilebilirlik durumu nedir? b-*

Van'daki engelliler adalete erişim sürecinde ne tür sorunlar yaşamaktadırlar? c. Van Barosunun engelli bireylere yönelik ne tür faaliyetleri vardır?" Soruları bağlamında analiz edilmiştir. Ayrıca araştırma verileri alanda elde edilen fotoğraflar ve araştırmacı gözlem notları ile erişilebilirliğe ilişkin katılımcı görüşleri çerçevesinde de analiz edilmiştir. Araştırmanın ikinci kategorisine ilişkin bulgular ise, engelli bireylerin adalete erişimine ilişkin mevzuatta yer alan temel yasal hükümleri içeren hakları bağlamında betimsel olarak analiz edilmiştir.

Araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla araştırma sürecinde araştırmacı tarafında sahada fotoğraflar çekilmiş, görüşme ses kayıtları tutulmuş ve verilerin analizi aşamasından da kodlama için uzman görüşü alınmıştır. Araştırmacı araştırma soruları çerçevesinde belli kategorilere ulaşmıştır. Ayrıca, araştırma verilerin güvenilirliği için engellilik konusu çalışan iki ayrı uzman tarafından bağımsız olarak saha verileri okunmuş ve belli kategoriler elde edilmiştir. Araştırmacı ile uzman görüşleri karşılaştırılmış ve analiz verilerin birbiriyle tutarlı olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmada, görüş birliği ve görüş ayrılığının araştırmanın güvenilirliğine etkisini hesaplamak için Miles ve Huberman (1994, s. 64)'ın güvenilirlik formülünden (Güvenirlik = Görüş Birliği × 100 / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) yararlanmıştır. Hesaplama neticesinde betimsel analiz bağlamında oluşturulan kategorilerde %87 oranında görüş birliği olduğu sonucuna varılmıştır.

BULGULAR

Bu araştırma, engelli bireylerin adalete eşit erişimini konusu kapsamında Van Adalet Sarayı örneğinden hareketle yapıldığı için araştırma bulguları genelde Van Adalet Sarayı ile sınırlı kalmıştır. Van Adalet Sarayı yeni binası, 2010 yılında yapılmaya başlanmış, 2011 yılında meydana gelen deprem sonrasında inşaatı devam etmiş ve 2013 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Bina beş katlı ve 26 bin 732 metrekare üzerinde inşa edilmiştir. Van Adalet Sarayı, adli sicil bürosu, ağır ceza mahkemesi, aile mahkemesi, asliye ceza mahkemesi, asliye hukuk mahkemesi, bölge idare mahkemesi, çocuk mahkemesi, iş mahkemesi, idare mahkemesi, kadastro mahkemesi, sulh hukuk mahkemesi, sulh ceza mahkemesi, vergi mahkemesi ve yedek duruşma salonu gibi farklı birimleriyle

hizmet vermektedir. Ayrıca, Van Adalet Sarayı binasının arka bahçesinde Van Bölge Adliye Mahkemesi de bulunmaktadır.

Van ilinde bedensel, görme ve işitme engelli bireylerin adli kurumlara mekânsal erişebilirlik ve kamu hizmetlerine erişim durumuna yönelik bulgular iki kategori ve ilk kategoriye ilişkin üç alt kategoride sunulmuştur. Araştırmanın birinci kategorisine ilişkin bulgular, araştırmacının alana ilişkin gözlem notları, çektiği fotoğraflar ve katılımcıların adli mekân ve hizmetlere erişimlerine yönelik görüşlerinden oluşmaktadır. Bu kategoriye bağlı birinci alt kategori, Van Adalet Sarayının engelli bireyler için mekânsal ve hizmette erişebilirlik durumu ile engelli bireylerin Van Adalet Sarayının erişiminde karşılaştığı sorunlara ilişkindir. İkinci alt kategori ise, Van Barosunun engelli bireylere yönelik yürüttüğü faaliyetleri kapsamaktadır. Araştırmanın ikinci kategorisine ilişkin bulgular ise, engelli bireylerin adalete erişimine ilişkin mevzuatta yer alan temel yasal hükümleri içeren haklarına yöneliktir.

1. Van Adalet Sarayının Engelli Bireyler İçin Mekânsal ve Hizmette Erişebilirlik Durumuna İlişkin Bulgular

Burada birinci kategoriye ilişkin araştırma bulguları, ilk araştırma sorusu olan; “*Van Adalet Sarayının engelliler için mekânsal erişebilirlik durumu nasıldır?*” Ayrıca alt sorusu olan; *a- Van Adalet Sarayında engellilere yönelik hizmette erişebilirlik durumu nedir?*” Soruları bağlamında Van Adalet Sarayının engelli otoparkına, binanın ana girişine, ana girişteki arama noktasına, danışmanlık hizmetine, merdiven ve asansörlere, engelli WC’sine, duruşma salonlarına ve erişebilirlik belgesine ilişkin bulgular sırayla verilmiştir. Yine ilk araştırma sorusunun alt sorusu olan; “*b- Vandaki engelliler adalete erişim sürecinde ne tür sorunlar yaşamaktadırlar? c. Van Barosunun engelli bireylere yönelik ne tür faaliyetleri vardır?*” Soruları çerçevesinde katılımcıların adalete eşit erişim süreci ile ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin bulgular sunulmuştur. Ayrıca, Van Barosunun engelli bireylere yönelik faaliyetlerine ilişkin bulgular da ortaya konulmuştur. Böylece araştırma bulguları alanda elde edilen fotoğraflar ve araştırmacı gözlem notları ile erişebilirliğe ilişkin katılımcı görüşleri çerçevesinde sırayla sunulmuştur.

Van Adalet Sarayı Binasının Dış Mekândaki Otoparklara İlişkin Bulgular

Resim 1: Van Adalet Sarayı Binasının engelli otopark alanına ilişkin görsel

Kaynak: Yazar arşivi (2018).

Resim 1’de görüldüğü gibi Van Adalet Sarayı binasının ön tarafından (doğusunda) toplamda üç araçlık bir engelli oto parkı bulunmaktadır. Binanın altında savcı ve hâkimler için kapalı bir otopark, binanın yan tarafında (kuzeyinde) idari personel ve avukatlar için bir otopark ve binanın arka tarafında (batısında) ise vatandaşlar için bir otopark bulunmaktadır. Van Adalet Sarayı binasının farklı yerlerinde yapılan yaklaşık 500 araçlık otoparkın sadece üç araçlık yerin engelli bireylere ayrılmış olması engelli bireylerin kendi araçlarını park etme konusunda oldukça sorun yaşamalarına yol açmaktadır. Alanda yapılan gözlem ve katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda engelliler için ayrılan üç araçlık otoparkına çoğu zaman bilinçsiz vatandaşlar tarafından park yapıldığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Dolayısıyla üç araçlık engelli otoparkı olarak ayrılan yere çoğu zaman engelli bireylerin araçlarını park edemedikleri tespit edilmiştir. Engelli bireyler, kendileri için ayrılan otoparka araçlarını park etmedikleri zaman Van Adalet Sarayı binasının arka tarafında vatandaşlar için ayrılan otoparka araçlarını park etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda da özellikle tekerlekli sandalyeli ve koltuk değnekli bedensel engelli bireylerin Van Adalet Sarayı binasına erişimleri oldukça zor olmaktadır. Çünkü binanın arka tarafında (batısında) bulunan ve vatandaşlar için ayrılan otoparkın zemini

çakıl taşlarıyla döşenmiştir. Ayrıca bu park binanın ana girişine 250m'den daha fazla mesafede olduğu için tekerlekli sandalyeli veya koltuk değnekli bir engelli bireyin binanın ana girişine ulaşması zorlaşmaktadır. Bu zorluk engelli bireyler için adeta büyük bir mücadeleye dönüşmektedir. Bu hususa ilişkin katılımcı görüşleri şöyle sıralanmıştır: “Hocam aracı olmayan bir bedensel engelli birey yani tekerlekli sandalye kullanan, koltuk değneği veya protezi olan biri, Van adliye sarayına gittiğinde yanında refakatçisi yoksa bir kere adliyeye uzak bir yerde o toplu taşıma aracında inmek zorunda kalıyor ve binanın içine ulaşımı çok zor oluyor (K1)”. “Özel aracımızla adliyeye gittiğimizde binanın ön tarafında engelliler için yapılan iki araçlık oto parkta yer bulamadığımız için adliye binasının arkasındaki oto parkta gitmek zorunda kalıyoruz. Ancak orası zemini çok kötü bir oto parktır. Zemin tamamıyla mucur kaplıdır. Orada indiğimizde sandalyesiyle eziyet çekerek binaya ulaşmaya çalışıyoruz (K8)”. “Çalışan idari personelin özel sayılabilecek oto parkları varken burada engelli misafirlerin oto parkı yoktur. Olan yer de ise zaten sağlam bireyler park ediyor. Hatta diğer oto parkta inen tekerlekli sandalyeli engelli birey böylece zaman kaybı yaşıyor ve dava veya duruşma saatini kaçırıyor (K9)”.

Van Adalet Sarayına Dış Mekânda Erişimle İlgili Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Resim 2: Van Adalet Sarayı Binasının ana girişine ilişkin görsel (dış mekân)

Kaynak: Yazar arşivi (2018).

Van Adalet Sarayının hemen önünde İpekyolu Caddesi bulunmaktadır. Cadde yaklaşık 30 metre genişliğindedir. Cadde üzerinde iki gidiş iki geliş şeklinde bölünmüş geniş bir yol vardır. Dolayısıyla bu yolun üzerinde ve Van Adalet Sarayı Binasının hemen önünde 2013 yılında çelik konstrüksiyonlu büyük bir üst geçit yapılmıştır. İpekyolu Caddesinin doğu tarafında yaşayan vatandaşlar, Van Adalet Sarayı Binasına ulaşmak için bu üst geçidi kullanmaktadırlar. Ancak birçok yapıda olduğu gibi bu üst geçidin yapımında da engelli bireylerin erişimi ihmal edilmiştir. Özellikle görme ve ortopedik engelli bireyin bu üst geçitle Van Adalet Sarayına erişimi Resim 2’de görüldüğü gibi neredeyse imkânsızdır. Çünkü üst geçitte engellilerin erişimini sağlayacak yürüyen merdiven ve asansör gibi erişilebilirliği kolaylaştırıcı araçlar bulunmamaktadır. Araştırmacının kendisi de üst geçidi engellilerin erişimi açısından kontrol amaçlı kullanmıştır. Özellikle çelik merdiven basamakların yüksek ve sayıca çok olması araştırmacıyı yormuştur. Diğer taraftan merdivenlerin basamak zemininin kaygan olması araştırmacıyı yer yer düşme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Dolayısıyla araştırmacı gözlemleri ve katılımcıların görüşleri doğrultusunda söz konusu üst geçidin engelli bireylerin erişimine hiçbir şekilde uygun olmadığı tespiti yapılmıştır. Bu hususta (K2)’nin görüşleri şu şekildedir: *“Ben görme engelli bir bireyim. Evimden geldiğimde adliye binasının karşısındaki üst geçitinin yanından iniyorum. Ancak adliye binasına tek başıma geçmeye imkân bulamıyorum. Çünkü güya karayolları tarafından üst geçit yapılmış vatandaşlar karşıya geçebilsinler diye. Ancak ne görme ne de bedensel engelli bir bireyin bu geçitle karşıya geçme şansları yoktur. Üst geçitte ne bir asansör var ne de o yüksek demir basamaklarından yukarı çıkmak için tutunacak bir tırabzan var ...”* Başka bir katılımcı da *“Biz engelliler genelde en son birilerinin aklına geliyoruz. Bazen de hiç kimsenin aklına gelmiyoruz. Örneğin yeni Adliye binasının önündeki üst geçit yapılırken engellileri düşünülmemiştir. Sanki engelinin adliyeye hiç işi düşmeyecekmiş. Ben servisle şehir merkezinde gidip adliye önündeki üst geçidin önünde inip üst geçit ile binaya ulaşmak istiyorum ancak bu benim için mümkün değildir. Çünkü o geçidi yapan mühendisin aklında veya karayolları genel müdürünün hesabında biz engellilere bir yer yoktur. Dolayısıyla bizler çok büyük zahmetlerle binaya ulaşıyoruz. Yani geçitle geçme imkânım olmayınca ben dolmuştan inemiyorum. Dolmuşla gidip başka yerleri gezdikten sonra*

dönüş yolunda ancak adliye binasının önünde inebiliyorum. Bu da beni çok yoruyor (K7).” Katılımcılar adliye binasının ana girişine ilişkin şu; “Genelde binanın ana girişinden ziyade arka tarafta girilmesi isteniyor bizlerden... Bu da ayrı bir sorun oluyor bizim için... Bazen de sorun yaşamadan ön kapıda girebiliyoruz. Bir kere adalet sarayına girişte engelliler girişi diye bir kapı veya tabela yok bu da ayrı bir sıkıntı buna çözüm bulunması gerekir (K5)” görüşleri de dile getirmişlerdir.

Van Adalet Sarayının Ana Girişinde Erişimle İlgili Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Resim 3: Van Adalet Sarayı Binasının ana girişine ilişkin görsel (iç mekân).

Kaynak: Yazar arşivi (2018).

Resim 2’de görüldüğü gibi Van Adalet Sarayının ana girişi görme engelli bireyler için hissedilebilir zemin veya kılavuz şeritle kaplanmıştır. Ancak engelli bireyler bu ana girişte mekânsal erişimden ziyade daha çok polis memurları tarafından rutin yapılan arama ve x-rey cihazından geçme uygulamasından önemli oranda sorunlarla karşılaştığı tespit edilmiştir. Engellilerin ana girişteki arama noktalarında karşılaştığı sorunların başında x-rey cihazında geçme uygulaması ile ilgilidir. Örneğin, polis memurları bedensel engelli bireylere koltuk değneğini bırak x-rey cihazından geç veya görme engelli bireylere bastonunu bırak x-rey cihazından geç ya da vücuduna

Protez-Platin takılı engelli bireylerin x-rey cihazından geçerken cihazın ötmesi sonucunda polis memurların üst çıkarma gibi uygulamalar engelli bireyleri önemli oranda sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu konudaki katılımcı görüşleri şöyledir: “... Ayrıca girişteki arama noktalarında x-rey cihazında geçene kadar tabiri caizse soyunana kadar arama yapılıyor. Zaten x-rey cihazının yanında geçen engelli bireyin sandalyesi metal cihaza girmese bile ötüyor. Bazen bazı duyarlı personellerin tolerans tamıma isteğiyle bunu aşabiliyoruz. Ancak her çalışan bu duyarlılığı gösteremiyor ve mağdur oluyoruz (K10)”. Ben koltuk değnekliyim. Adliye girişinde arama noktasında x-ray cihazına girmeden önce bir iki sefer oradaki görevliler bana koltuk değneklerini bırak öyle geç dediler. Zaten ben değneksiz yürüyebilsem o koltuk değneğini ne diye taşıyayım ki? Düşün ki o koltuk değnekleri benim ayaklarım yerinde ben ayaksız nasıl yürürüm. Bunlar birkaç kez x-ray cihazının olduğu farklı yerlerde de (havaalanı, valilik binasının girişinde) yaşadım (K13)”. “Adalete ulaşmak bu kadar zor olmamalı bence... Ben protez cihaz kullanan engelli bir bireyim. Çoğu aramalarda adeta bu engelimi, arama noktalarındaki diğer insanlara teşhir edilircesine, herkesin gözü önünde kıyafetlerimin çıkarılması istenmektedir. Bu da zaten ayrı bir üzüntü vermektedir bizlere... Hatta bir arkadaşım ameliyatla platin takmıştı ayağına o da her x-ray cihazının bulunduğu yerde ciddi sorunlar yaşamaktadır... Hata Türkçe bilmeyen birçok engelli arkadaşımız var. Hayatında ilk kez bir mahkemeye gitmiş ve mahkeme binasının girişinde görevli bir polis üstünü çıkar demiş. Kemer, telefon, anahtar derken nerdeyse pijama katına kalan bu engeli birey her cihazda geçişinde cihaz ötmüş. Sorunun ne olduğunu bilmediği için tekrar tekrar geç denilmiş. Polis, bu vatandaşa bir daha ötersen seni içeri almam demiş ve biraz da hakaretlere maruz kalmış. Kürtçe konuştuğu ve Türkçe bilmediği için de oradaki polis anlamamış. Kapıdan kovulunca evine gidip kıyafet değiştirip geri gelmiş. Sonra tekrar cihazdan geçmiş ve cihaz yeniden ötmüş meğerse kafasında kaza sonucu yerleştirilmiş olan platin ötüyormuş (K14)”.

Van Adalet Sarayının Ana Girişindeki Danışmanlık Hizmetlerine Erişimle İlgili Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Resim 4: Van Adalet Sarayı Binasının ana girişindeki danışmanlık hizmetlerine ilişkin görsel.

Kaynak: Yazar arşivi (2018).

Resim 4’te görüldüğü gibi Van Adalet Sarayının ana girişindeki danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Ancak verilen danışmanlık hizmetleri özellikle işitme engelli bireylere yönelik değildir. Çünkü danışmada bekleyen memur işaret dilini bilmemektedir. Dolayısıyla Van Adalet Sarayının ana girişinde verilen danışmanlık hizmetleri işitme engellilerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersizdir. Van Adalet Sarayının ana girişindeki danışmanlık hizmetlerine ilişkin işitme engelli olan bir katılımcı şunları ifade etmektedir: “Bugüne kadar birkaç kez Van Adliyesine gittim. İlk gittiğimde yalnızdım. Girişte beni danışmanlık servisine yönlendirdiler. Servisteki görevli işaret dilini bilmediği için bir birimizi anlayamadık. Ben binanın tüm katlarını tek tek gezmek zorunda kaldım. En sonunda eli boş olarak binayı terk ettim. Sonraki gün işaret dilini bilen bir arkadaşım ile tekrar Van Adliyesine gelip işimi hal ettim (K6).”

Van Adalet Sarayının Ana Girişindeki Zemin Kat Yerleşkesine İlişkin Bulgular

Resim 5: Van Adalet Sarayı Binasının ana girişindeki zemin kat yerleşkesine ilişkin görsel.

Kaynak: Yazar arşivi (2018).

Resim 5'teki görsel Van Adalet Sarayı Binasının ana girişinde bulunmaktadır. Binanın zemin kat yerleşkesine ilişkin görsel Braille alfabesi ile yazılmış olup görme engellilere kolaylık sağlamaktadır.

Van Adalet Sarayı İç Mekânda Dikey Hareketliliğe İlişkin Bulgular

Resim 6: Van Adalet Sarayı iç mekânda dikey hareketliliğe ilişkin görsel.

Kaynak: Yazar arşivi (2018).

Resim 6'daki görselde görüldüğü gibi Van Adalet Sarayı iç mekânda dikey hareketlilik açısından engeli bireylerin erişimine uygun yapılmıştır. Çünkü merdiven basamakları, tırabzanlar ve dikey hareketliliği sağlayan asansörler engelli bireyler için standartlara uygun yapıldığı yerinden görülmüştür.

Van Adalet Sarayındaki Engelli WC'lerine İlişkin Bulgular

Resim 7: Van Adalet Sarayındaki engelli WC'lerine ilişkin görsel.

Kaynak: Yazar arşivi (2018).

Resim 7'deki görselde görüldüğü gibi Van Adalet Sarayının içinde bir adet engelli WC'si bulunmaktadır. Bu WC “Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği”ne uygun yapıldığı görülmüştür.

Van Adalet Sarayındaki Duruşma Salonlarına İlişkin Bulgular

Resim 8: Van Adalet Sarayındaki duruşma salonlarına ilişkin görsel.

Kaynak: Yazar arşivi (2018).

Resim 8’de görüldüğü gibi Van Adalet Sarayı içinde bulunan duruşma salonların kapısının sağ üst yanında hangi duruşma salonu olduğu yazılmaktadır. Ayrıca duruşma salon kapısına yakın bir panoda duruşma listesi asılı bulunmaktadır. Mahkemesi olan bireyler ve avukatlar bu listeye bakarak, duruşma sırasını ve saatini takip edebilmektedirler. Ancak görme engelli bir bireyin kendi duruşma sırasını takip etme imkânı bulunmamaktadır. Ayrıca bu listeler biraz yukarıda asılı bulunduğu için tekerlekli sandalyede bulunan bedensel engelli bireylerin erişimi konusunda sorun olmaktadır. Yine görme engelli bireyler duruşma listesini okuyamadıkları için bu konuda sorunlar yaşamaktadırlar. Ayrıca duruşma saatinde genelde mübaşir sesli olarak davalı veya davacıyı duruşma salonuna davet etmektedir. Ancak bu kez de işitme engelli bireyler mübaşirin sesini duyamadıkları için davete icabet edememektedirler. Dolayısıyla engelli bireyler duruşma salonunu dışında önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Ayrıca duruşma salonların içinde işitme engellilere yönelik çoğu zaman yeminli işaret dili tercümanı hizmet vermektedir. Fakat hala işaret dili konusunda ortak bir dil olmadığı için

işitme engelli bireyler bu durumda da sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Diğer taraftan duruşma salonlarında indüksiyon döngü sisteminin olmayışı da işitme engelli bireylerin kendilerini daha rahat savunma konusunda sorunlara yol açmaktadır. Bu konuda engelli bireylerin karşılaştığı bir diğer sorun da engellilere işlem öncelliği verilmemesi hususudur.

Van Adalet Sarayının Erişilebilirlik Belgesine İlişkin Bulgular

Resim 9: Van Adalet Sarayının erişilebilirlik belgesine ilişkin görsel

Kaynak: Yazar arşivi (2018).

Resim 9'da da görüldüğü gibi Van Adalet Sarayının engelli bireylerinin erişimine uygunluğunu gösteren erişilebilirlik belgesi de mevcuttur. Ancak Van Adalet Sarayı her ne kadar mekânda erişilebilirlik belgesini alsada engelli bireylerin adalete eşit erişim konusunda sorun yaşadığı da bir gerçektir. Bu sorunlara ilişkin katılımcı görüşleri sırayla şöyledir. Bir katılımcı engelli bireylerin hizmet önceliğine vurgu yapan ve bu hususta yaşanan sorunlara ilişkin şu görüşleri: “*Van'da biz engelli bireyler sürekli evlerimize mahkûmuz. Pek dışarı çıkamıyoruz. Bu nedenle istediğimiz zaman her yere gidip gelemiyoruz. Hatta şehirde gideceği yerleri bilmeyen çoğu arkadaşlarımız var. Adalete erişim ile ilgili temel haklarını bilmiyorlar. Bunlar mahkemelerde birçok hak kaybı yaşamaktalar. Mahkeme bu engelli bireylere uzun mahkeme günleri ve tarihlerin vermektedir. Bu şekilde olan engelli bireylerin işlemlerinin davalarının*

hızlandırılma bilmesi için en kısa ve uygun tarihlerin verilmesi gerekmektedir. Davaları en kısa zamanda hal edilip sonuçlandırılmalıdır ki hak kayıpları ve zaman kayıpları olmadan çözüm bulunulmalıdır. Bizler hak verilsin kanun engelliden yana her ne olursa olsun demiyoruz. Kanun ve haklar neyse her bireye olduğu gibi elbette ki bazı engellilerimizin geciken mahkemeler sonucu çok büyük mağduriyetler yaşamaktalar ve hayatları zaten zor olan bu bireyler daha da büyük zorluklarla karşılaştıklarında hem sosyal hem ekonomik hem de psikolojik olarak ayrı sorunlara yol açtığını bilmekteyiz. Bu ve buna benze çok sorunlar yaşayan engellilerin önündeki engellerin biran önce kaldırılmasını ve hakları olan erişimin biran önce hayata geçirilmesi ve adli süreçlerinde zaman ve tarih konusundaki uzayıp giden mahkemeleri içinde pozitif ayrımcılığın engelli bireylere gerekirse hak olarak adalet olarak verilmesini temenni etmekteyiz (K15)” dile getirmiştir.

Engelli bireylerin adalete eşit erişim konusunda işitme engelli bireylerin tercüman hizmetlerinde yeterince yararlanmadığına ve bu hususta yaşadığı sorunlara ilişkin ise şöyle: “Bir ailevi problemden dolayı sağır ailesi mahkeme başvuru yaptı. İşitme engelliler olan evli çiftin mahkemede bilirkişi olarak katılan bir tercüman, hâkimin anlattıklarını farklı bir şekilde anlatırken yani kafasını salladığı için işitme engeli arkadaş da anlamadı oda ona cevap olarak kafasını sallayınca bilirkişilik yapan tercüman dönüp hâkim beye boşanmak istiyor söylediği içinde hâkim de bunları boşanma kararı veriyor. Tabii ki işitme engelli arkadaş ilkin boşandığının farkında olmuyor. Mahkemeden sonra arkadaş babasına ben kız ile konuşayım der. Babası da niçin konuşacaksınız der. O da ayrı bir eve çıkacağımızı söyleyeceğim ona. Babası da siz boşandınız oğlum nasıl ayrı bir eve çıkacaksınız der. Bunun üzerine arkadaş boşandığını anlar. 2007 yılı işitme engelli arkadaş adına bir TOKİ alınır. Bu TOKİ ise o güne kadar 4. el değiştirmiştir. Ama işitme engelli arkadaşın haberi yok adına TOKİ olduğuna... 2011 depreminde arkadaş ile TOKİ başvurusuna gittikten sonra öğrendik. Arkadaş tercümanı mahkemeye verdi sen nasıl tercümanlık ediyorsun ben yıllardır kira verirken benim eşimin adına bir TOKİ varmış ve yetmemiş gibi eşimin adına açık senet yatırmışsın söyledi ve halan mahkeme devam ediyor... 4 arkadaş ile birlikte hırsızlık yapan yanlarında bulunan diğer bir arkadaş da işitme engelli iskeledeki f tipi ceza evine girmişler diğer arkadaşların verdiği ifadeye göre hırsızlık yapan işitme engelli arkadaşmış. Mahkeme günü

hâkim beyin yönelttiği bir soruda işitme engelliye sor diğer arkadaşları hırsızlık yapmaya gideceklerinde aralarında konuştukları zaman işitme engelli arkadaş duydu mu diye sor dedi. Ben de işitme engelleye sormadan hâkime cevap verdim kendisi işitme engelli olduğu için duymaz dedim. Hâkim bana işitme engelli arkadaşına sor ve görevini yap dedi. Sorduğumda bana ben onlarla birlikteydim ama böyle bir şey yapacaklarını bilmiyordum bana sen burada bekle dediler ben de bekledim. Onlar kaçtıktan sonra beni yakaladılar ve işitme engelli arkadaş serbest bırakıldı. 120 saatlik sertifika ile bilirkişilik yapmak doğru değil Van'da bunu yapıyorlar yaptıkları içinde işitme engelli arkadaşlara bu konuda çok problem yaşıyorlar (12)” görüşünü ifade etmiştir.

Van Barosunun engelli bireylere yönelik yürüttüğü faaliyetlere İlişkin Bulgular

Saha araştırması sürecinde üç kez Van Barosunda görüşme talebinde bulunmasına rağmen baro başkanlığı tarafında randevu verilmemiştir. Dolayısıyla bu konuya ilişkin herhangi bir bilgi veya bulguya ulaşılmamıştır. Ancak 2018 yılında Van Cumhuriyet başsavcısıyla yapılan görüşmede Van'daki bir engellinin talep etmesi durumunda Van Barosu tarafından engelli bireyin davasına bakmak üzere bir avukatın atadığı bilgisine ulaşılmıştır.

2. Engelli Bireylerin Adalete Erişimine İlişkin Mevzuatta Yer Alan Temel Yasal Hükümlere İlişkin Bulgular

Araştırma bulguların ikinci kategorisini teşkil eden bu kısma yönelik bulguların bir kısmı literatürden, diğer önemli bir kısmı ise 2018 yılında Van Adalet Sarayının Cumhuriyet başsavcısının yardımıyla ulaşılmıştır. Bu konudaki bulgular burada şöyle sıralanmıştır:

5271 Ceza Muhakemesi Kanununda bulunan ve engellilerin adalete erişimine ilişkin çeşitli hükümlere ilişkin bulgular

Madde 150 Müdafinin Görevlendirilmesi; bu madde tüm engelliler için ücretsiz Avukat atamasının yasal dayanağını oluşturmaktadır.

Madde 202 Tercüman Bulundurulacak Hâller; bu madde ile işitme engellileri için tercüman bulundurması yasal bir zemine oturtulmuştur.

Madde 324 Yargılama Giderleri ve Çeşitli Hükümler; bu madde ihtiyaç sahibi engelli bireylerin yargılama giderlerinin olmamasına vurgu yapmaktadır.

Madde 231/4 Hüküm fıkrası herkes tarafından ayakta dinlenir; bu madde ise hâkim karar verirken herkesin kararı ayakta dinlemesine ilişkindir. Ancak bedensel/ortopedik engelli bir bireyin ayakta kararı dinleme imkânının olmadığı gözden kaçırılmıştır. Ayrıca bedensel/ortopedik engelli bir Avukat bile bu kararı ayakta dinleme zorunluluğu vardır. Dolayısıyla bu maddenin yasal olarak bedensel engelli bireylerin ayağa kalkamayacağı hususu göz önünde bulunularak yeniden yasal bir zeminde düzenlemesi gerekir.

Bilirkişilik Yönetmeliğinde bulunan hükümlere ilişkin bulgular

Madde 49 ve 50 Bilirkişi görevlendirilmesini gerektiren haller (İşaret Dili Tercümanı Atama); bu maddeler ile de işitme engellileri için tercüman bulundurması yasal bir zemine oturtulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında bulunan hükümlere ilişkin bulgular

Madde 10 Eşitlik İlkesi; bu madde ile temel haklar ve konun önünde herkesin eşit olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Madde 90 Milletler Arası Antlaşmaları Uygun Bulma; bu madde ile usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla engelliler için uluslararası sözleşmelerin hükümlerinin bağlayıcılığına dikkat çekmektedir.

657 Devlet Memurları Kanununda bulunan hükümlere ilişkin bulgular

Madde 48 Genel ve Özel Şartlar, 48/7. fıkra 53 üncü madde hükümleri saklı kalmak kaydı ile görevini devamlı yapmasına engel olabilecek akıl hastalığı bulunmamak; maddesi ile özellikle zihin engelli bireylerin kamu kurumlarında istihdamı sınırlandırılmıştır.

Madde 72 Engelli olan memurların engellilik durumundan kaynaklanan yer değiştirme taleplerinin karşılanması için düzenlemeler yapılır; maddesi ile engelli bireylerin sağlık durumunu gerekçe göstererek istedikleri yere tayin isteyebileceğine dikkat çekilmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Adalete erişim hakkı artık sadece Adalet Saraylarında sunulan hizmetlerden istifade edebilmek olarak değerlendirilmemekte, etkin bir şekilde yargılamada adil sonuçlara ulaşabilmek için adli hizmetlerden yararlanmanın ön koşulu sayılabilecek sosyo-ekonomik koşulların sağlanması da bu hak kapsamına girmektedir. Devletin sadece Adalet Saraylarını yapması ve adliye personeli ataması engellilerin adalete erişim hakkının sağlanması için yeterli değildir. Bugün Türkiye’de mevcut Adalet Sarayı binalarının çoğu eski kamu stoku binalarıdır. Dolayısıyla bu binaların önemli bir kısmında makul uyumlaştırma yapılmamıştır (engelli yolu, kabartma yazı, sesli uyarı sistemleri gibi) fiziksel engeller giderilmemiştir. Ancak 2011 yılındaki Van depreminden sonra Van’daki kamu binalarının çoğu yenilendi. Yine Van’da çok güzel bir Adalet Sarayı inşa edildi. Fakat deprem, toplumsal olarak ufuklarımızı yenilemedi. Çünkü yapılan birçok inşaatın tasarımında engelli bireylerin ihtiyaçları unutuldu. Keza bu araştırmayla da Van’da yaşayan engelli bireylerin adalete erişim konusunda önemli sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle engelli bireylerin Van Adalet Sarayına eşit erişim konusunda dış mekânlarda erişilebilirlik konusunda önemli sorunlar yaşadıkları, ana bina girişindeki rutin kontrol noktasında x-rey cihazıyla ilgili ciddi sıkıntılara maruz kaldıkları bazen de ayrımcılığa maruz kaldıkları, Van’da yaşayan işitme engelli bireylerin Adalet Sarayındaki danışmanlık hizmetlerinde yeterince hizmet alamadıkları gibi bir dizi sonuca ulaşılmıştır. Ayrıca, görme engelli bireylerin duruşma saatlerini takip etmekte zorluk yaşadıkları, duruşma anında ise bilgisayarlarda görme engelliler için tasarlanan bilgisayar okuma programlarının olmayışı ya da Adalet Bakanlığı Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmeliğine (2011) uygun Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) hizmetinin olmayışı görme engellilerin adalete eşit erişim imkânını sınırlandırdığı gibi sonuçlara da varılmıştır. Yine duruşma salonlarında işitme engelli bireyler için işaret dili tercüman hizmetinin sınırlı olması ayrı bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

Engelli bireylerin Adalet Bakanlığı’nın kullandığı UYAP sistemine erişimi de ayrı bir araştırma konusu olarak karşımızda durmaktadır. Yani bu programın engelli bireylerin erişimine uygunluğu ne düzeydedir sorusu da ayrı bir araştırma ile cevaplanabilecek bir sorudur. Ayrıca engelli bireylerin

adalete eşit erişim hakkını, temelde iki başlıkta tartışmak mümkündür. Birincisi adalet saraylarında çalışan engelli bireylerin görev ve sorumluluk açısından diğer bireyler ile eşit fırsata sahip olma hakkı ile ilişkilidir. Diğer ise, adalet mahkemelerine bir şekilde yolu düşen engelli bireylerin adalete eşit erişimi ile ilişkilidir. Türkiye’de engelli bireylerin her iki temel hakta da adil olmayan uygulamalar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti yüz yıl önce kendisine çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için adil bir hukuk devleti olma hedefini koymuştu. Keza adalete eşit erişim konusunda tartışmaya yol açacak uygulamalar varsa eğer uygulamada önemli sorunlar var demektir. Örneğin, hâkimlik ve savcılık yasasına göre engelli bireyler diğer bireyler ile aynı fakültelerden okuyup fakültelerini dereceyle bitirseler bile engelli bireylerin hâkim savcı olma imkânları yasal olarak kısıtlanmıştır. Adli ve idari yargı hâkim ve savcı aday olma şartları 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanununun (1983) 8’inci maddesinde sayılmaktadır. Bu maddenin g bendi ise; *“hâkimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya engelliliği, alışılmıştın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi engeli bulunmamak”* gibi bir şartla ayrımcılığa yasal bir zemin hazırlamıştır. Adeta hâkim, savcılar iktidar ve güç sahibi olan karar mercileri olarak; hukuk fakülteleri mezunu engelli bireyler ise güçsüz, korunmaya ve yardıma muhtaç bireyler olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla engelli bireyler uzmanlık bilgisi veya profesyonellik yönleri ile eşit değerlendirmeyi hak etmelerine rağmen fiziki görünüşleri ve bedenleri üzerinden çağdışı bir bakış açısıyla yasal olarak ayrımcılığa maruz bırakılmıştır. Bu nedenle mevcut düzenleme evrensel insan hakları sözleşmelerine göre hiç kuşkusuz engelli bireyler için doğrudan ayrımcılık içeren bir yasal düzenlemedir.

Hâlbuki Anayasada, *“herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir”* ibaresi ile madde 10’da bireylerin temel haklarını kanun önünde *“eşitlik ilkesi”* bağlamında ayrımcılığa karşı güvence altına almıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelerde insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesini, ayrımcılığın suç olduğunu, engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanmasını,

farklılıklara saygı gösterilmesini, engellilerin insan çeşitliliğinin bir parçası olarak kabul edilmesini, fırsat eşitliği, erişilebilirliğin sağlanmasını açıklayan metinlere rastlama mümkündür. Örneğin, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesindeki madde 3'te sözleşmenin dayandığı genel ilkeler; “a. Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi, b. Ayrımcılık yapılmaması, c. Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması, d. Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi, e. Fırsat eşitliği, f. Erişilebilirlik, g. Kadın-erkek eşitliği, h. Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması” olarak sayılmıştır. Dolayısıyla engelli bireyleri ayrımcılığa maruz bırakmadan toplumsal yaşamın bir parçası haline getirmek hem ulusal hem de uluslararası sözleşmeler ile desteklenmektedir. Ayrıca dışlama ve ötekileştirme ise çağdışı olarak kabul edilmektedir. Çağdaş uygarlıklar ve açık toplumlar, toplumsal yaşamın her alanında insan hakları yaklaşımını merkeze almakta ve toplumsal veya kamusal yaşamın her alanda insan odaklı bakış açısının yer edinmesi için çaba sarf etmektedir. Türkiye her ne kadar uluslararası sözleşmelere imza atan taraf devletlerden biri olsa da uygulamada Türkiye’de ayrımcılığa yol açan bazı hukuki sorunlarla karşılaşmak mümkündür. Bu sorunlardan bir tanesi de yukarıda bahsettiğimiz hâkim ve savcı olma kanunudur. Bir diğeri ise, “Hüküm fıkrası herkes tarafından ayakta dinlenir” yasal maddedir. Çünkü bedensel/ortopedik engelli bir bireyin ayakta kararı dinleme imkânının olmadığı gün gibi açıktır. Dolayısıyla Türkiye şayet çağdaş uygarlıklar düzeyine çıkma iddiasını sürdürecekse en başta hukuk sistemini insan hakları odaklı hale getirmek zorundadır.

Engelli bireylerin adalet hakkına erişim engelinin bulunmasının temel nedeni, Türkiye’de uluslararası belgelerde ve ulusal yasalarda yer alan hükümlerin yeterince uygulanmaması ile alakalıdır. Yani engellilere hizmetlerde hak odaklı düzenlemeler ihmal edilmektedir. Dolayısıyla, engelli bireylere yönelik bazı adaletsiz uygulamaların olması tesadüf değildir. Engelliler için Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10. maddesindeki eşitlik ilkesi, kanun önünde eşitlik ötesinde veya şekilsel eşitlik dışında bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü bu yasal güvenceyle çoğu kamu hizmetinde yararlanamamaktadırlar. Türkiye’de gerçek anlamda kamu hizmetlerinde eşitliğin sağlanabilmesi için

eşitlik hakkı ve ayrımcılık yasağı ilkelerinin tam olarak uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle burada şunu çok rahat bir şekilde söyleyebilirim ki; adalete erişim hakkı ayrımcılık yasağıyla, hak arama özgürlüğüyle, adil yargılanma hakkıyla, bilgi edinme hakkıyla birebir örtüşmese de birbiriyle çok yakından ilgili hak kategorisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırma kapsamında ulaşılan önemli bir sonuç da Van Adalet Sarayının Erişebilir Belgesine sahip olmasıdır. Ayrıca 14 engelli personelin Van Adalet Sarayında çalışıyor olması, bunların da engellerine uygun işlerde istihdamı önemli bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Yine araştırmacı tarafında üç kez Van Barosu başkanından randevu talebinde bulunmasına rağmen randevunun verilmemesi araştırma verileri için olumsuz bir sonuç olarak görülmektedir. Bir de Van Barosunun baro içinde engellilere yönelik bir komisyonun oluşturulmaması da ayrı bir olumsuz sonuç olarak değerlendirilmiştir.

ÖNERİLER

Engelli bireylerin yaşamın tüm alanlarında rahat edebilmesi için, Türkiye’de özellikle kamu hizmetlerine erişimde engel teşkil eden durumları ortadan kaldıracak şartları sağlamak, var olan yasaları hayata geçirmek için bütün ilgili paydaşlara insan onurunu yükseltmeye yönelik adımların atılması önerilmektedir. Şayet aktörler üzerine düşen sorumluluğu yerine getirirse hiçbir engelli birey bugün yaşanan sorunlar kadar daha büyük sorunlarla karşılaşmaz. Sorumluluk sahibi ve vicdanlı her kamu görevlisinin sahip olacağı çabaların merkezinde engelli insanlar olmalıdır. Dolayısıyla adalette erişilebilirlikle ilgili hizmetlerin iyi belirlenmesi gerekmektedir. Adalette erişilebilirlik sadece mekânda erişebilirliğin sağlanmasıyla olmaz aynı zamanda haklar ve eşitlik bağlamında erişebilirliğin ele alınmasıyla da olur. Böylece, engelli bireylerin de adalet hizmetlerine eşit erişim konusunda her türlü haktan herkes kadar eşitçe yararlanmaya hakları olduğu unutulmamalıdır. Bu çerçevede, engellilerin kamu hizmetlerine ve adalete erişilebilirliği konusunda çeşitli kamu spotlarıyla farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca Adalet Saraylarında danışmanlık hizmetlerinde ve duruşma salonlarında işaret dili bilen yeminli tercümanlar bulunmalıdır. Barolarda adli yardımlar için engellilere yönelik bir birim oluşturulmalıdır. Bir de engelli bireylerin adalete eşit erişim konusunda yaşadıkları sorunlar yine onların görüşleri doğrultusunda kalıcı çözümler üretmek için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı. (1983). *2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2802.pdf>/ adresinden erişildi.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2012). *2013-2017 Stratejik Planı*. Ankara. <http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/377/Aile+ve+Sosyal+Politikalar+Bakanligi+2013-2017/> adresinden erişildi.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016). *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği*. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/erisilebilirlik-izleme-ve-denetleme-yonetmeliği/> adresinden erişildi.
- Akşit, M. A., Kuşku M., Oktay, G., Şaylıgil, Ö. (2018). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Sorgulanması, *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi* No. 2018/2 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/747263/> adresinden erişildi.
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2018, 11 Ağustos). *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*. Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2018, <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). *Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*. Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2018, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>.
- Aysoy, M. (2004). *Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası*. Bilge Matbaacılık. İstanbul.
- Baltacı, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa 1-15.
- Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, Karar Sayısı: 2009/15137 Resmî Gazete/ Sayı: 27288.
- Burcu, E. (2007). Türkiye'de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma, *Hacettepe Üniversitesi Yayınları*, Ankara.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişilebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)*. 61 (2) s. 541-598.
- Çelik, H., Başer Baykal, N. ve Kılıç Memur, H. N. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), 379-406. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m.

- Çopuroğlu, Y. C. & Mengi A. (2014). Toplumsal Dışlanma ve Otizm. [Social exclusion and autism]. *Turkish Studies*, 9(5), 607-626, doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6708>.
- Engelliler Hakkına İlişkin Sözleşme [EHİS], (2006). <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinalliskinSozlesme.pdf> adresinden erişildi.
- Maxwell, J. A. (1992). Understanding in Qualitative Research. *Harvard Educational Review*, 62, 979-1000.
- Mengi, A. (2014). *Sosyolojik Boyutlarıyla Otizm [Sociological Dimensions of Autism]* (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Mengi, A. (2019). Sosyal Bilgiler Ders Kitabı ve Öğretim Programının Engellilik Açısından İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(4), 707-736. doi:10.21565/ozelegitimdergisi.123456.
- Miles, S. & Singal, N. (2008). The Education for All and Inclusive Education Debate: Conflict, Contradiction or Opportunity?, *Revised for publication, International Journal of Inclusive*. https://www.researchgate.net/publication/228629054_The_Education_for_All_and_inclusive_education_debate_Conflict_contradiction_or_opportunity_adresinde erişildi.
- Öz, Şaban (2013). “Engelli Din Eğitiminden «Özürsüz» Din Eğitimi Modelliğine: «Ötekileştirilen» Özürlülerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (11), ss. 75-89.
- Özgül, H. (2014). *Erişilebilirlik*. Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2018, <http://www.tohad.org/tohad/erisilebilirlik/>.
- Tiyek R., Eryiğit B. H. ve Baş E. (2016). Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Nisan, Sayı:12.
- Türkiye İstatistik Kurumu [Turkish Statistical Institute] (2002). *Türkiye Özürlüler Araştırması*. (2002). <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf> adresinden edinildi.
- World Health Organization [WHO] (2011). *World Report on Disability*. Retrieved from https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/ adresinden erişildi.

- Yalçın, B. (2004). *Basılı Yayınlarda Özürlülük İmajı: Tutumun Etkileri Hakkında İnceleme, Öz-Veri Cilt 1 Sayı (1)*, s111-128.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2012). Kapsayıcı Tasarım ve Mekân, *Mimarist*, Sayı 43, s. 107 – 111.

